

JURAJ GLOVŇA*

Stav vojvodinskej slovenčiny ako enklávneho jazyka

GLOVŇA, J.: The Development State of Vojvodina Slovak as an Enclave Language. *Slavica Slovaca*, 53, 2017, No. 3-4, pp. 86-93 (Bratislava).

The paper aims to capture the current state of Vojvodina Slovak as an enclave language in Serbia in regards to the latest dynamic processes at the level of its phonetic, grammatical, lexical and pragmalinguistic functions. The study examines the development tendencies of the Vojvodina Slovak language against the background of the strong pressure of Serbian. It appears that the written form of Vojvodina Slovak used in public communication, especially in print, electronic media and publishing, is strongly influenced by Standard Slovak codified in Slovakia. At the same time, it retains its own „Vojvodina attributes“ resulting from the underlying dialect and bilingual context.

Slovak in Vojvodina as an enclave language, development dynamics, Serbian as a state language, bilingual situation, sociolinguistic characteristics.

Slovenčinu vo Vojvodine možno dnes označiť ako minoritný jazyk v silnej pozícii.¹ Na základe dostupnej odbornej literatúry² možno usúdiť, že vojvodinská slovenčina ako celok si plnila v minulosti a aj dnes si plní svoju základnú komunikačnú funkciu: dorozumievaciu. Počas takmer tristoročnej enklávnej existencie³ si uchovala vcelku – obrazne povedané – dobrú kondíciu. A to najmä preto, že vždy dobre slúžila ako najprirodzenejší nástroj dorozumievania medzi príslušníkmi slovenskej minority. Pre jej dnešný stav bola rozhodujúca hovorová⁴ podoba.

* Prof. PhDr. Juraj Glovňa, CSc., Katedra slovenského jazyka Filozofickej fakulty, Univerzita Konštantína Filozofa, Štefánikova 67, 949 74 Nitra.

¹ Pozri Kralčák, Lubomír: *Slovenčina v pohybe*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2015, s. 66-67.

² Súčasnej slovenčine vo Vojvodine sa venoval autor príspevku v niekoľkých štúdiách. Napríklad Glovňa, Juraj: *Vojvodinská slovenčina v procese európskej integrácie*. In Gorjanc, V. (ed.) *Slovanski jeziki iz preteklosti v prihodnost*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 2012, s. 75-78 – Vplyv srbského jazyka na preberanie cudzích slov do vojvodinskej slovenčiny. In Dudok, Miroslav (ed.): *Diskursi manjinskih jezika, književnosti i kultura u jugoistočnoj i srednjoj Evropi*. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, 2012, s. 77-84; *Znaky spisovnej slovenčiny vo Vojvodine*. In Dobríková, Mária (red.): *Universitas Comeniana. Philologica LXXIII*. Bratislava: Univerzita Komenského 2014, s. 239-244; *Súčasná vojvodinská slovenčina v médiách a vo verejnom styku*. In Kralčák, Lubomír (red.): *Súčasná slovenčina v srbských a slovenských elektronických médiách*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2015, s. 30-37. Za reprezentatívne zistenia možno pokladať výsledky bádania M. Dudka (*Zachránený jazyk*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2008, 206 s.), ktorý skúmal pulzačné vektory enklávnej slovenčiny v rámci teórie pluricentrického vývinu modernej slovenčiny, a práce vynikajúcej znalkyne vojvodinskej slovenčiny M. Myjavcovej. Spomeňme v našej súvislosti aspoň jej dve publikácie: *Slovenská jazyková čítanka*. O slovenskom jazyku vo Vojvodine. Bábšky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum, 2009, 234 s. a *O slovensko-srbskom bilingvisme vo Vojvodine*. Bábšky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum, 2015, 164 s.

³ Prvý doklad o príchode Slovákov do Vojvodiny je z roku 1745, keď Matej Čáni privádza stodvadsaťosem slovenských rodín do Petrovca na vtedajšie futecké panstvo. Slováci sa do ďalších osád sťahujú buď priamo zo slovenských stolíc alebo aj sekundárne a terciárne z uhorských stolíc alebo z novozaložených dolnozemsých osád. Príčinou vysťahovalectva bola predovšetkým zlá ekonomická situácia v Uhorsku, náboženské prenasledovanie (vystáhalci boli vo väčšine príslušníkmi Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania. Mária Terézia im sľúbila náboženskú slobodu, ak zaujmú miesta v Turkami spustošenej krajine na tzv. Vojenskej hranici s Osmanskou ríšou). J. Botík (*Slováci vo Vojvodine. Premeny svojbytnosti enklávneho spoločenstva*. Nový Sad: Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov, v tlači) v tejto súvislosti píše: „Na rozhraní 17. a 18. storočia žilo na území Slovenska okolo jedného milióna obyvateľov. Približne jedna pätina tejto populácie sa v priebehu 18. storočia vysťahovala z územia Slovenska do južných častí Uhorska, do ktorého Slovensko vtedy prináležalo. Odhaduje sa, že tento masívny migračný prúd strhol okolo 40 tisíc slovenských rodín a približne 200 tisíc osôb.“

⁴ Pod pojmom hovorová slovenčina rozumieme tú podobu, ktorú používali Slováci v každodennom styku a ktorá bola na začiatku osídľovania naposol nárečového rázu. Termín „hovorená slovenčina“ označuje protiklad k pojmu „písaná podoba slovenčiny“.

Jazykovú situáciu istého spoločenstva možno charakterizovať pomocou troch okruhov otázok,⁵ dotýkajúcich sa vlastného jazykového (vnútrojazykového) rozmeru, medzijazykového rozmeru a napokon mimojazykovej dimenzie. V príspevku sa budeme venovať najprv mimojazykovým otázkam. Dnešná slovenčina v Srbsku (vrátane spisovnej slovenčiny) má priaznivé podmienky na svoj rozvoj. Politický a právny systém Republiky Srbsko umožňuje národnostným menšinám slobodne pestovať a ochraňovať svoj jazyk a kultúru a poskytuje im primeranú finančnú podporu⁶. Pozitívnu úlohu tu zohráva aj postoj väčšiny majoritného obyvateľstva, ktorí nemajú nepriateľský vzťah k Slovákom a k slovenčine. Isto aj preto, že vojvodinskí Slováci sú lojálni k Republike Srbsko. Sú aktívni bilingvisti (najmä mladá generácia), ktorí v úradoch, vo verejnom styku a aj v súkromných rozhovoroch so Srbmi používajú srbčinu. Slovenský jazyk vo vzťahu k srbskému jazyku ako štátnemu jazyku nie je v konkurenčnom, lež v kooperatívnom vzťahu.

Pre jazykovú charakteristiku dnešnej vojvodinskej slovenčiny sú však rozhodujúce dve dimenzie: medzijazyková a vnútrojazyková. Obe navzájom v prípade vojvodinskej slovenčiny súvisia. Slovenčina od príchodu Slovákov na Dolnú zem⁷ sa realizovala predovšetkým v ústnej hovorovej podobe. Avšak slovenskí vzdelanci sa intenzívne zaujímalí o osudy slovenčiny na Slovensku. Zaujímala ich Bernolákova, no najmä Štúrova kodifikácia. Tak prenikala do Vojvodiny postupne spisovná slovenčina, a to najprv v písanej podobe ako médium slovenského písomníctva⁸, hneď na to aj v hovorenej podobe.

Z vlastného jazykového hľadiska je slovenčina vo Vojvodine charakteristická tým, že v čase príchodu Slovákov na Dolnú zem mala výsostne nárečovú podobu, a to podľa toho, odkiaľ usadlíci prišli. Išlo prevažne o južnoslovenský nárečový typ zo stredoslovenského regiónu.⁹ Postupne sa však vnútornou migráciou vo Vojvodine jednotlivé typy premiešavali a navzájom ovplyvňovali do takej miery, že dnes zo štruktúrneho a lexikálneho tu nie je také nárečie, ktoré by malo svoj ekvivalent na Slovensku.¹⁰ Navyše sa vsúvali do tejto podoby slovenčiny srbské jazykové prostriedky ako bezprostredný dôsledok kontaktového spolužitia majoritného a minoritného jazyka.

Paralelne s miešaním nárečí sa etablovala spisovná slovenčina, ktorá bola permanentne ovplyvňovaná – a tak je to dodnes – nárečovým podložím tejto hovorovej variety. Z vnútrojazykového hľadiska možno teda konštatovať, že spisovná slovenčina vo Vojvodine je oproti svojmu

⁵ Pozri Kačala, Ján: *Spisovná slovenčina v 20. storočí*. Bratislava: Veda, 2001, s. 72-76.

⁶ Slovenskú menšinu v Srbsku podporuje aj Slovenská republika prostredníctvom Úradu pre Slovákov žijúcich v zahraničí, a to najmä formou dotácií.

⁷ Historický termín Dolná zem má niekoľko významov. Tu máme na mysli južné územie Uhorska na území dnešného Maďarska, Rumunska, Chorvátska a Srbska, ktoré sa stalo po vytlačení Turkov centrom veľkej vnútornej migrácie obyvateľstva. Dnes žije podľa posledného sčítania obyvateľstva vo Vojvodine asi 52 000 Slovákov.

⁸ Napríklad S. Koruniak v práci *Dejiny spisovnej slovenčiny v prostredí vojvodinských Slovákov v medzivojnovom období*. [Dizertačná práca]. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre 2017, 234 s. preskúmal spisovnú slovenčinu v prostredí vojvodinských Slovákov v medzivojnovom období.

⁹ Etnograf J. Botík (*Slováci vo Vojvodine. Premeny svojbytnosti enklávneho spoločenstva*, op. cit., v tlači) píše: „Naproti väčšine vystaňovalcov, ktorá v 18. storočí smerovala z územia Slovenska do južných častí Uhorska, sa groupovala z príslušníkov slovenského etnika. Len v malom počte boli medzi nimi zastúpení aj Rusíni z východného Slovenska a Maďari z oblasti Palócov na slovensko-maďarskom etnickom rozhraní. Odchodom na Dolniaky, ako sa v tom čase zvykol tento migračný pohyb označovať, bolo zasiahnuté takmer celé Slovensko. Avšak najpočetnejšie skupiny odchádzali na Dolnú zem z najjužnejšie ležiacich regiónov – z Bratislavskej, Nitrianskej, Hontianskej, Novohradskej, Gemerskej a Zemplínskej stolice. V menšom počte sa vystaňovali aj z oblastí Trenčína a Myjavy, taktiež z Turca, Liptova, Kysúc, Oravy, Spiša a Šariša. Na Slovensku nebolo takej stolice, ktorej obyvatelia by neboli zastúpení na osídľovaní vyľudnených oblastí dolného Uhorska. Avšak ťažiskovými regiónmi, z ktorých odchádzal najväčší počet vystaňovalcov, boli **Novohradská a Hontianska stolica**, s čiastočným presahom do Zvolenskej a Gemerskej stolice.“

¹⁰ Pozri napríklad Maričková, Anna: *Slovník pazovského nárečia*. Bratislava: ESA, 2011, 241 s.

vzoru na Slovensku obohatená o nárečové prvky špecifické pre vojvodinskú hovorovú varietu a že tento stav je prirodzeným dôsledkom špecifickej sociolingvistickej situácie enklávneho jazyka. Nárečové prvky zasahujú do všetkých jazykových rovín.

Vnútrojazykový rozmer úzko súvisí s medzijazykým rozmerom. Srbčina ako štátny jazyk majority vyvíja veľký tlak na minoritnú slovenčinu, čo vyplýva zo sociolingvistickej situácie, ale aj zo skutočnosti, že srbčina a slovenčina sú blízke slovanské jazyky, a to tak geneticky ako aj morfológickotypologicky. Vojvodinská slovenčina (či existovala ešte ako druh čistých slovenských nárečí, alebo neskôr v podobe špecificky zmiešaných nárečí) vždy preberala zo srbčiny jazykové prostriedky, najmä lexikálneho rázu. A tie sa dostávali postupne z hovorovej variety aj do spisovného jazyka. Tu je však dôležité skonštatovať, že veľa srbizmov v dnešnej spisovnej slovenčine v médiách a vo verejnom priestore sa dostalo do nej priamo zo srbčiny. Súvisí to s tým, že slovenskí novinári sú pri promptnom preberaní správ odkázaní predovšetkým na srbské mediálne zdroje. V nich sa môžu objaviť lexémy, ku ktorým nevie novinár „v rýchlosti“ nájsť správny slovenský ekvivalent a tak uvedie do slovenského textu srbizmus.

V príspevku prierezoivo ukážeme podľa jazykových rovín, aké diferencné jazykové prostriedky oproti spisovnej slovenčine na Slovensku sa môžu v novinárskych textoch objaviť a že ich zdrojom je buď vnútrojazyková dimenzia (predovšetkým prvky slovenského nárečového rázu alebo „prostredkované srbizmy“) alebo medzijazyková dimenzia (predovšetkým všetky typy srbizmov, ktoré sa preberajú priamo zo srbčiny). Analyzovali sme jednak elektronické médiá (slovenské vysielanie Vojvodinského rozhlasu a televízie, vysielanie lokálnych televízií a rozhlasov), periodickú tlač (Hlas ľudu, Rovina, kalendáre) a rôzne kultúrne artefakty (jazyk konferencierov na kultúrnych podujatiach, príhovory verejných činiteľov na politických mítingoch¹¹ a pod.)

Vo **zvukovej rovine** je príznakové dôsledné používanie (okrem Pivnice a časti Selenče) hlásky „f“ v silných [ľúbit', ľavý], ale aj v slabých pozíciách [alebo, list] tak, ako je to kodifikované na Slovensku. Rozdiel je v tom, že vojvodinskí Slováci „mäkčia“ aj v cudzích slovách, čo sa v spisovnej slovenčine na Slovensku pokladá za porušenie normy: [tolerovať, kolega, kriminalita, literatúra, telefón, lexika]. M. Dudok¹² pokladá takto realizovanú výslovnosť za prehlbovanie etnosignifikatívnej funkcie, ale zároveň za signál vysokého stupňa zdomácnenia cudzojazyčných lexikálnych jednotiek, ktoré sa dostávajú do vojvodinskej slovenčiny aj prostredníctvom srbského jazyka. Z ďalších diferencných segmentálnych javov môžeme uviesť mäkčenie koncového -t v číslovkách na -desiat: [ped'esiat'], postupujúcu monoftongizáciu slovenskej dvojhlásky „ô“ [mój, vóbec], časté vyslovovanie hlásky „h“ ako „ch“ [hit = xit, humanistický = xumanistický] najmä v cudzích slovách prevzatých priamo zo srbčiny, ale aj opačnú výslovnostnú alternáciu ch/h: chuligán = huligán, nerešpektovanie kodifikovaných spoluhláskových alternácií typu Plzeň/plzenský [lalit'ský] a ďalšie.¹³ V prozodickej rovine sa pod vplyvom srbčiny rozrušujú ustálené intonačno-rytmické štruktúry, vznikajú prestávky – rázy, čím sa narúša legátová (viazaná) výslovnosť a realizuje sa tzv. písmenková výslovnosť.

V **morfologickej rovine** sú príznakové posuny v gramatickom rode, najmä v cudzích slovách, ktoré vojvodinská slovenčina preberá prostredníctvom srbčiny: *ten auto; pekný video; ten gerber;*

¹¹ Jazyk politických vystúpení súčasných politikov slovenskej menšinovej scény vo Vojvodine preskúmal a zhodnotil Koruniak, Samuel: Politický prejav Slovákov vo Vojvodine ako odraz hovorenej slovenčiny. In Kralčák, Ľubomír (red.): Súčasná slovenčina v srbských a slovenských elektronických médiách, op. cit., s. 116-130.

¹² Pozri Dudok, Miroslav: Zachránený jazyk, op. cit., s. 130.

¹³ Tamže, s. 124-130.

tá gymnázija; ten analgetik.¹⁴ Posun v gramatickom rode sme však zaznamenali aj v domácich slovách. Frekventované spojenie člen *Európskej únie* sa pod vplyvom srbčiny (članice Európskej unie) používa vo Vojvodine výhradne v ženskom rode: *Na akcii sa zúčastnilo sedem členiek EÚ* (= členov, členských štátov). Ako príklad na posun v gramatickej kategórii čísla uvádzame spojenie v *procese európskych integrácií* (pod vplyvom srbského spojenia *proces evropskih integracija*); na Slovensku sa používa v singulári, por. aj *Europäische Integration, European Integration*.¹⁵

Hojné sú interferencie v používaní predložiek. Jedna forma predložky môže mať v oboch jazykoch odlišný význam, iné použitie či inú distribúciu: *Písať na slovenskom jazyku* = po slovensky), *Hračky za deti bez rodičov* (= pre deti), *To je nový liek pre liečenie zvierat* (= na liečenie). Slovenské predložkové vyjadrovania prísloviak času, napríklad dni v týždni sú predložkové, vo vojvodinskej slovenčine bezpredložkové: *Sobotou a nedeľou chodíme do kostola* (= v sobotu a v nedeľu), *Utorok ráno máme cudzí jazyk* (= v utorok).¹⁶ V morfológii vojvodinskej hovorovej slovenčiny sa ináč používajú zvrtné a nezvrtné slovesá, a to podľa srbského vzoru: *Srbsko sa hraničí s Maďarskom.* (= hraničí); *Vlani sa porodila.* (= porodila); *My sa iba žartujeme.* (= žartujeme); *Spomenul som sa* (= si) *aj na to.* alebo opačne: *Ja učím na skúšku.* (= učím sa); *Súčasná agrárna politika datuje z roku 2001* (= sa datuje).

Diferenčným prvkom v rovine **morfematickej štruktúry** je z pohľadu dnešnej spisovnej normy na Slovensku posun sloves zo VI. časovacej triedy podľa vzoru *pracovať* (teda s modifikačnou, resp. derivačnou morfémou -ov-) do I. triedy podľa vzoru *chýtať: pripravovať* → „priprávať“. Tvary „priprávať“, „oprávať“, „vyslobádzať“ sú z hľadiska normy nenáležité. Príklad: *Smiech ulahčuje človekovu psychu* (= ľudskú psychiku), *vyslobádza* (= vyslobodzuje) *kruté srdce*. Pod vplyvom srbčiny dochádza k rozličným kontamináciám v bezpredložkových aj predložkových gramatických väzbách: *Írske rodiny vládli mestom* (= mestu, v meste) *v 13. storočí.* – *Mesto Brugy je známe po čokoládach, čipke a pive* (= vďaka čokoláde, čipke a pivu). – *Cafetin Gold je najlepší pre obranu od chrípky* (= na obranu pred chrípkou).

Pre vojvodinskú slovenčinu je typické tvorenie sloves v imperfektizačnej funkcii príponou -úva-. Popri tvaroch frekventatív typu *usporadovať* → *usporadúvať* máme často hovorové expresívne tvary („pod'akúvať“) aj nenáležité tvary („praxúvať“) a iné časté formy: „napreduvať“, „pripravovať sa“, „zbl'ížuvať sa“, „prešúvať“ atď. Príklady: *V tomto čísle trochu viac priestoru venujeme* (= venujeme) *divadelnému ochotníctvu*.

Derivatológia. Pri porovnávaní vojvodinskej slovenčiny a slovenčiny na Slovensku sa v oblasti derivačných štruktúr ukazujú ako nápadné diferencie v prefixálnom tvorení sloves. Nezhôd je tu veľa, opísala ich v monografii A. Marićová.¹⁷ Vo Vojvodine sú bežné slovesá: *zakončiť školu* (= skončiť); *narúšanie ľudských práv* (= porušovanie); *utratíť syna* (= stratiť syna). Príklad: *Vo vojne mesto utratilo* (= stratilo) *väčšinu obyvateľstva*. K zámenám dochádza aj pri sufixálnom tvorení substantív, avšak v oveľa menšej miere. Používatelia nerozlišujú vždy presne významy sufixálnych formantov v onomaziologických štruktúrach slov: *záhradník* (= profesia) ↔ *záhradkár* (= človek, ktorý sa zaoberá záhradkárstvom ako koníčkom). Ďalší príklad naznačuje nepochopenie významového rozdielu medzi derivátom *cukráreň* (= poslastičarnica) a kompozitom *cukrovar* (= fabrike šecera): *Cukráreň nám mnoho trhá*

¹⁴ Myjavcová, Mária: Slovenská jazyková čítanka. O slovenskom jazyku vo Vojvodine, op. cit., s. 181.

¹⁵ Pozri Glovňa, Juraj: Vojvodinská slovenčina v procese európskej integrácie, op. cit., s. 75-78.

¹⁶ Marićová, Anna: O jazyku. Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum, 2011, s. 105.

¹⁷ Marićová, Anna: Slovesné predpony v slovenčine a srbčine. Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum, 2008, 137 s.

z *profitu*. Z derivatologických diferencií hodno spomenúť používanie prechýľovacej derivačnej morfémy -ová pri tvorení ženských priezvisk. Na Slovensku sa ženské priezvisko používa v texte s náležitou koncovkou slovenského prechýľovania.¹⁸ Reálne sa to rešpektuje aj vo Vojvodine, ak ide o slovenské mená: *Maričová, Makišová, Uhláriková, Týrová* etc. Menej však už platí zásada, že v slovenskom kontexte sa musia rešpektovať zákonitosti slovenského jazyka aj pri cudzích menách, ktoré v pôvodnom jazyku nemajú prechýľovaciú koncovku (čo je napríklad aj prípad srbčiny), resp. pri menách, ktoré v matrike nemajú zapísanú koncovku -ová: *K informátorom som sa dostala vďaka miestnej profesorke hudby Anne Ďurđević (= Ďurđevićovej), bez ktorej by som nezistila...*

Medzi špecifické (nenáležité) derivačné postupy, ktoré vznikli sufixáciou, patria napríklad tieto lexémy: *klubáš* (= člen klubu); *ekonomista* (= ekonóm); *rekreantívec* (= rekreatant); *investitor* (= investor). Ďalej sa neuplatňujú náležité adjektívne derivačné morfémy pri adjektíváliách cudzieho pôvodu: *Novosadský jazz (jazzový / džezový) festival*. – *Správy zo sveta metal (= metalovej) hudby*. – *Bol som na blues (= bluesový) festivale*. – *Viktor Ušiak je mladý rap (= repový) hudobník*. Uvedené nesklonné formy sa priečia duchu slovenského jazyka. Vyskytujú sa v hudobných žánroch a sú zväčša anglického pôvodu.

Vo Vojvodine je celá séria slov, ktoré vznikli sufixáciou pomocou cudzej prípony -iáda / ijáda. Sú to dejové substantíva, ktoré vyjadrujú spoločenské akcie súťažného rázu a ktorých objektom je substantívum v onomaziologickej báze. Často sú to názvy, ktoré súvisia s prípravou jedál z oblasti gastronómie: *klobasiáda, sarmiáda, kuleniáda, kifliáda, tortiáda, kolačiáda, fazuliáda, rakijada*. Na Slovensku sme také produktívne tvorenie dejových substantív s formantom -iáda zaznamenali len okrajovo (*šarkaniáda*). Túto časť slovotvornej dynamiky vo vojvodinskej slovenčine podrobne analyzovala A. Makišová.¹⁹

V **syntaktickej rovine** sú príznakové formou aj frekvenciou konštrukcie z nárečového základu slovenčiny s posesívnym benefaktorom ako treťoplánovým participantom typu: *Ivan mi je bratom*. Príklad: *Ak sú vám ruky (= máte ruky) suché a dopraskané, natrite si ich kávovou usadeninou*. – *Ostatní sú zovšadiaľ, takže mu je múdrejšie (= je pre neho) naučiť sa centrálny jazyk*. V týchto príznakových konštrukciách sa odráža rýdzo nárečové podložie. Podobne časté sú pod vplyvom stredoslovenských nárečí vety typu, keď pri podmete so základnou nesklonnou číslovkou od päť vyššie nie je slovesný prísudok v tvare 3. osoby jednotného čísla stredného rodu, resp. adjektíválium v slovesno-mennom prísudku v tomto type konštrukcie nemá podobu genitívu plurálu: *Minulý rok bolo upratané (= uprataných) 56 percent územia*.

Vojvodinská slovenčina nadužíva komparatív na úkor superlatívu pri stupňovaní prísloviak: frekventované sú spojenia typu *čím lepšie miesto* spojení *čo najlepšie*. Príklad: *Prvé narodeniny dieťaťa sa každý snaží osláviť čím krajšie (= čo najkrajšie)*. – V hľadaní *čím správnejšieho (= čo najsprávnejšieho) výrazu...evokujú mytologické kontexty*. Uvedené vety nie sú z formálneho hľadiska nesprávne, avšak prekvapuje vysoká frekvencia komparatívnych foriem na úkor superlatívu.

Vojvodinská slovenčina používa oveľa viac pasívnych konštrukcií a v rámci nich uprednostňuje zložené pasívne tvary (*reči sú hovorené*) pred zvratnými pasívnymi tvarmi (*reči sa ho-*

¹⁸ Mená v nominatíve môžu byť v zmysle platného zákona bez prechýľovacej morfémy. Pri vstupe do textu však prípona -ová vyjadruje syntakticko-sémantické vzťahy vo vete (výpovedi), jej uplatňovanie je vyjadrením flektívnosti ako základného (bystostného) morfológickotypologického znaku slovenčiny.

¹⁹ Makišová, Anna: Dejové substantíva so slovotvorným formantom -iáda / -ijada v slovenčine a v srbčine. In Dudok, Miroslav (ed.): Diskursi manjinskih jezika, književnosti i kultura u jugoističnoj i srednjoj Evropi. II. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, 2014, s. 129-136.

voría).²⁰ Príklad: *Dokonca kniha je už povšimnutá* (= knihu si všimli) *aj na Slovensku*. Časté sú aj konštrukcie so zvratným zámenom „sa“ na začiatku vety, čo možno hodnotiť ako srbský slovosled: *Si bola dnes v škole?* (= Bola si dnes v škole?), *Si sa naučila?* (= Naučila si sa?), ba preberajú sa celé syntaktické konštrukcie zo srbciny: *Ako si?* (= Ako sa máš?), *Nespí sa mi*. (= Nechce sa mi spať.) *Nič sa mi nerobí*. (= Nič sa mi nechce robiť.)²¹

Najdynamickejšie sa pod tlakom jazyka majoritného spoločenstva a s tým súvisiacim posilňovaním bilingvizmu vojvodinských Slovákov mení **lexikálna rovina** jazyka. Do slovnej zásoby prenikajú čoraz častejšie výpožičky zo srbciny. Z jazykového hľadiska možno vyčleniť tieto postupy:

1. Preberanie slov zo srbciny, ktoré označujú špecifické reálie a ktoré sa preberajú so srbskou morfológickou charakteristikou, keďže ide o dva slovanské jazyky blízke geneticky aj typologicky. Tu môžeme uviesť celú sériu lexém, ktoré majú výlučný sociolingvistický (idiolektový) profil: *Pokrajina* (administratívny termín Vojvodiny), *košava* (typický druh vetra v oblasti Dunaja), *sárma* (oblúbený druh jedla vojvodinských Slovákov), *babura* (druh papriky vyšľachtený v Hložanoch). Tieto výpožičky možno označiť ako **náležité**: obohacujú slovnú zásobu a sociolingvistický profil vojvodinskej slovenčiny.

2. Preberanie slov cudzieho pôvodu priamo zo srbciny (nie prostredníctvom slovenčiny na Slovensku, resp. z hovorovej vojvodinskej slovenčiny), a to spolu so srbským morfológickým profilom, ktorý sa odlišuje od slovenského, najmä v rode (rodová konverzia). Tento mechanizmus ovplyvňuje morfológický status slovenčiny. Uvedli sme ho vyššie: *ten auto, video, muzej, antibiotik, referendum [na simpozijume]; tá gymnázija, štipendija*. Tento transfer **nie je náležitý**, lebo narúša systémový pôdorys slovenčiny a v istom zmysle ho deštruuje tým, že posúva komponenty v deklinačnom systéme atď.

3. Preberanie srbských slov na základe výrazovej a sémantickej podobnosti, pričom v spisovnej slovenčine takýchto slov niet: (srb.) širom: *širom* [prislovka] *otvoriti kapiju* = naširoko, *širom* [predložka] *Vojvodine* = v celej Vojvodine. Tieto slová sa obyčajne vo vojvodinskej slovenčine adaptujú foneticky: *Širom Vojvodiny je žatva*.

4. Preberanie srbských lexém s identickou (resp. s blízkou) formou spolu so „srbskou“ sémantikou, ktorá je však odlišná od slovenskej. Ide tu o „mylné“ interpretovanie a následne (z pohľadu slovenčiny) **nenáležité používanie** srbských lexém: „baviť sa hudbou“ = *zaoberať sa hudbou*, „strhnúť si šaty u lekára“ = *vyzliecť sa*, „Naše plány sú nezvestné.“ = *sú neisté*, „koristiť telefón“ = *používať telefón*. Uvedené prípady sa nazývajú medzijazykovou homonymiou.²² Je to najrozšírejší spôsob prieniku srbizmov do vojvodinskej slovenčiny, ktorý narúša optimálnu vyváženosť medzi slovenskými lexémami a srbizmami.

5. Preberanie srbských slov spolu s ich derivačnou a motivačnou štruktúrou a analogické tvorenie nových lexém. Príklady sme uvedli vyššie v súvislosti s prienikom srbizmov do derivatologických štruktúr: *sarma* → *sarmijada* → *sarmiáda, klobasiáda, toriáda, kifliáda*... V spisovnej slovenčine na Slovensku je tento typ oproti vojvodinskej slovenčine menej produktívny: *olympiáda, šarkaniáda*.

6. Špecifické preberanie srbských lexém a ich gramaticko-fonetická adaptácia: (srb.) *magarac* = (vojvodinská slovenčina) *magarec* [expresívne slovo = *somár, osol*]: používa sa vo Vojvodine v slovenskom kontexte so silno expresívnym kódom. Frekventované je v hovorovej slovenčine napríklad slovo *gúžva*: *Sestra sa nervíra* (= rozčuľuje), *lebo je tam gúžva* (= tlačnica). Ďalej

²⁰ Zvýšená frekvencia pasívnych foriem na úkor aktívnych je v ostatnom čase typická aj v slovenčine na Slovensku. Je prejavom všeobecného trendu „pasivizácie“ a posúvania subjektu do úzadia: *Toto auto bolo opravované už trikrát*.

²¹ Pozri Marićová, Anna: O jazyku. Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum, 2011, 215 s.

²² Myjavcová, Mária: Slovenská jazyková čítanka. O slovenskom jazyku vo Vojvodine, op. cit., 234 s.

zaradujeme medzi špecifické výpožičky – polokalky typu: *rodostrom* podľa „rodoslovno stablo“ = *rodokmeň*, či *jahodara* podľa „dudara“ = *morušovica*.

7. Proces dynamizácie slovnej zásoby súčasnej slovenčiny vo vojvodinských médiách úzko súvisí s adaptáciou európskej legislatívy. Právna a následne politologická terminológia sa formuje pod priamym vplyvom mediálnej srbčiny a nie prostredníctvom médií na Slovensku. Ako eklatantný príklad možno uviesť frekventovaný výraz *kohabitácia* vo vojvodinských médiách po voľbách v roku 2012. Takýto pojem na vyjadrenie politickej povolebnej spolupráce slovenská tlač nepoužíva, pretože je rezervovaný na vyjadrenie koitu v lekárstve a v zoológii.

8. Špecifický „vstup“ srbizmov do vojvodinskej slovenčiny predstavuje oblasť administratívy. Obyčajne sa oficiálne názvy srbských inštitúcií kalkujú alebo formulujú vo vojvodinskej slovenčine tak, že názvom nezodpovedajú adekvátnym inštitúciám na Slovensku: srbské *Ministarstvo prosvete i nauke* sa označuje vo vojvodinskej slovenčine ako *Ministerstvo osvetly a náuky*, na Slovensku je to *Ministerstvo školstva a vedy*. Ďalej je tu celá plejáda administratívnych pojmov, ktoré majú v slovenčine na Slovensku inú podobu: *Študuje na budžet* (= z rozpočtu).

9. V slovenských vojvodinských médiách sa vyskytujú okrajovo aj archaizmy, dialektizmy, ktoré sú nárečového rázu. Doteraz sa bežne používa v športových správach miesto *družstvo* lexéma *ekipa*. Význam *hrať na ihrisku súpera*, teda „vonku“ sa vyjadruje spojením *hrať za chotárom*. V ekonomických textoch sa „firma, spoločnosť“ nazýva *kompánia* (*Kompánia pôsobila na mnohých punktoch v Číne.*), „dobrovoľník“ *volontér* atď.

Záver

V bežnom hovorovom jazyku (ľudový každodenný jazyk) sa stupňuje príliv srbizmov, jazyk sa hybridizuje vo všetkých jazykových rovinách, najviac v lexike. Hlavná príčina je v ústupe od enklávnej monolingválnosti a v intenzívnom posilňovaní bilingválnosti, resp. v redukovaní komunikácie v slovenčine. Do hry vstupuje celý rad sociologických faktorov: pragmatický prístup rodičov, ktorí posielajú deti do srbských škôl, ústup od princípov endogamie, silnejúci tlak srbčiny ako štátneho jazyka a pod.

Vojvodinské tlačné médiá používajú relatívne kvalitnú spisovnú slovenčinu, redaktori & v elektronických médiách hovoria kultivovanou spisovnou slovenčinou. Prípadný výskyt srbizmov (lexikálnych, gramatických), dialektizmov, archaizmov a pod. signalizuje objektívny enklávny charakter vojvodinskej slovenčiny²³. Spisovná slovenčina vo Vojvodine plní dôležitú integračnú a etnosignifikatívnu funkciu v čase, keď sa dynamizuje hybridizácia bežnej (hovorovej) slovenčiny. Podstatné je aj to, že vojvodinskí Slováci vedia, že ich slovenčina je súčasťou slovenského národného jazyka²⁴, že je to ten istý jazyk, čo povzbudzuje ich sebavedomie a usmerňuje ich snahu o zachovávanie a udržiavanie vojvodinskej slovenčiny.²⁵

²³ Jazyk je súčasťou širšieho procesu kultúrnej symbiózy, synkretizácie. J. Botík (Slováci vo Vojvodine. Premeny svojbytnosti enklávneho spoločenstva, op. cit., v tlači) konštatuje: „Táto kultúra (vojvodinských Slovákov, pozn. JG) sa utvárala v podmienkach dlhotrvajúceho kontaktu s multietnickým prostredím Vojvodiny. Je preto prirodzené, že má synkretický charakter. To znamená, že v kultúrnom uspošobení slovenských komunít a slovenských enkláv vo Vojvodine sú zastúpené reálie kultúry prinesenej z pôvodnej domoviny či rodných krajov vystaňovalcov, taktiež výpožičky z kultúry inoetnického vojvodinského prostredia, a napokon aj prvky kultúry vytvorené príslušníkmi slovenských komunít vo Vojvodine. Práve preto je synkretizmus najpodstatnejším a najurčujúcejším atribútom kultúry a spôsobu života Slovákov vo Vojvodine. Možno ho vystopovať nielen na zložkách tradičnej kultúry, ale aj v materinskom jazyku, etnickom a historickom vedomí i v ďalších prejavoch, ktoré spadajú do súhrnného pojmu etnicita, čiže slovenskosť vojvodinských Slovákov.“

²⁴ Žiaľ, neplatí to aj opačne. Skusmá sonda do znalostnej bázy študentov-slovenčinárov na Filozofickej fakulte UKF ukázala, že len málo študentov vie, že máme agilnú slovenskú národnostnú menšinu v Srbsku.

²⁵ M. Dudok v publikácii *Zachránený jazyk* (op. cit., s. 183-184) uvádza Tézy o zachovaní slovenčiny ako minoritného jazyka alebo „desatoro“ zachovávaní slovenčiny.

Der Entwicklungsstand des Vojvodiner Slowakisch als einer Enklavensprache

Juraj Glovňa

Im Fokus des Beitrags liegt die Erfassung des gegenwärtigen Zustands des Vojvodiner Slowakisch als einer Enklavensprache in Serbien vor allem in Bezug auf die neuesten dynamischen Prozesse auf der Ebene ihrer phonetischen, grammatischen, lexikalischen und pragmalinguistischen Funktionen. Die Studie untersucht die Entwicklungstendenzen der slowakischen Sprache in Vojvodina vor dem Hintergrund des starken Drucks Serbiens. Es scheint, dass die Schriftsprache des Vojvodiner Slowakisch, die in der öffentlichen Kommunikation, insbesondere in den Printmedien, elektronischen Medien und im Verlagswesen verwendet wird, stark von der in der Slowakei kodifizierten slowakischen Standardsprache beeinflusst ist. Gleichzeitig weist sie auch ihre eigenen „Vojvodiner Attribute“ auf, die sich aus dem zugrundeliegenden Dialekt und zweisprachigen Kontext ergeben.